

TANDORI DEZSŐ

Csoda- és rémkörülmények*

Hogy jogom volna rá, hogy ez lenne az igazság, hogy miért ne: lenne csendesség, sok, maradna el a karattyoló világ, az eseményzűrzavar, a közeli–középtávoli beszéd, megbeszélés, emberi együttérzés igényének álcázott megannyi automatizmus, de hogy már a hangjelenségek magukban az iszonyatok, a rémkörülmények, és a csodák volnának, melyekhez sem kicsinyes jogkörülmény, sem igazságelv, sem külön szerencse nem kellene, még hogy... te lennél a fogalma annak, foglalata, igen, hogy az ember igenis ne tartson külsőt, megközelítési útvonalat, ne legyen találkozás ideje-helye aktuális az életében, lenne az a nem semmi semmi, s mi ebben az érdekes? mindenki így van vele! Csak...

...tényleg előnyös neki, testének-lelkének, ha ott lesz;

pofátlanság lenne kibújni;

nem a világ;

viszonoznia kell a kedvességet;

nem kell félni;

majd elfelejtjük, s legközelebb!

És fogyatkoznak körüléd, akik ugyanolyanok, mint te, és szinte kapaszkodnod kell, hogy te magad helyben maradj, igaz, hová lennél különben? Hiszen te nem tartasz küllemet, nem érzel társas vágyat, nem érdeklődsz érdekes helyek iránt, nem sokat vársz engedékenységedből, nincs számodra külön „üdv”... nem folytatom.

Próbálom folytatni. Hogy ez még közel sem a vég... hogy minden elviselhető, de semmi se minden...hogy nincs közelebb, mint a legközelebb... hogy dehogy zavarasz, engem minden zavar.

A csoda és a rém körülményei nem válnak szét. S mert sosem váltak szét, Kafka, nem is tudod melyik melyik, mert hogy melyikből még melyik lehet...Különben is, ott az életed, a végső szerencsejáték.

„És mi az, hogy ennek szent rendje is van, polinézis, sorsunk-védő?!”

Anti-kismosás?

Ha az írás nem...

...kezdttem volna. De mondjuk el még az alábbiakat, közbevetve. Ha a kismosásról azt mondtuk, leszedése igazabb való lehet, mint közepes mértékű-értéktelenségű érintkezések, amennyiben valaki van még a lakásban – szeretett madár, kutya, ember netán –, továbbá (mint most hajnalra, hogy ezt írom) bejönnek az Eurosporton a kubilcakai férfi és

* Előzetes a *Csodakedd, rémszerda* c. kötetéhez, amely az ünnepi könyvhétre jelenik meg a Tiszatáj Kiadó gondozásában.

női torna eredményei (Osaka melletti nagy nemzetközi verseny), mert épp ez adja gépies vigaszunkat, a világ helyett, vagy jön egy szép film a Bodeni-tóról, akkor, ugye, kafaian kismosás... maradandó élmény emlék.

Ha egy hajnali órán – a „ha” szó: ld. Kafka a műlovarnót a cirkuszban a karzatról néző, a sok szépség láttán végül keservesen zokogó fiú története – madárkánk még alszik, kutyánk kosztot les, ahogy feleségünk a konyhában a napot előkészítve tevékenykedik...de elég!

Akkor, mint Babits is mondja híres versében, kérdve este, csak mi közölve hajnalban: akkor megkérdézzük:

miért, hogy a próza (főleg!) nem okvetlenül a szerzőt mondja, hanem (ha valóban ér valamit) önmagát (mondja, adja), de ez nem von le a szerző felelőségéből túl sokat;

miért, hogy azt a prózát, amit „ismerősökkel való-valló” érintkezésnek nevezhetünk, érezhetően abbahagyjuk, mint a kocsmapulnlátogatást is, bár idehaza kortyolgatunk, délutánig, csak hogy meglegyen a nap, ha megvan a nap, nem kell hozzá semmi; mi van meg, hogy a vallomásokat, tanácskéréseket, kétségbeesett vallomásokat abbahagyjuk, reménytelenségből nem kellene?

Mi az, hogy úgy érezzük...De mi az, hogy úgy érezzük? Mert mi-az-hogy-úgy-érezzük, hogy úgy, hogy úgy.

És végigmegyünk europolinéz-mikronéz szent helyeinken a szobában, madárképeket simogatunk meg, medvéket, Londonokat?

Az esszé-kisszínes eredmény...

...és ahol a Tiszatáj-összeállítást abbahagyom: ahonnét nem folytatható.

Mert nem megy:

életelmúlásfélelem leírása, sőt, hogyan lesz, és mi lesz, csak hirtelenségét ismerem a kevésbé végzetesnek (elzuhanás... tűz a szomszéd lakásban... egy meglengő daru házunk felé...rettegés, hogy a szomszéd építkezéstől házunk megcsúszik, roggyan... külső és szomszédos hatások, de e szavak is jelzik: nem a saját test árulása, szerencsétlen megtörése, cserbenhagyásos nem tudom, mije), csak hirtelenségeket ismerek, de álom volt mind ébredéssel, még ha sok héten át kínlódtam is, még ha...

... igen, még ha sok éven át is! vagy másfél éven át, 14 évesen, mikor daganatot-duzzanatot „diagnosztizáltam” bordacsontomon, és megismertem az önvád megannyi keserűségét: ha tegnap orvoskézre adtam volna magam... még lett volna mentség... és a többi.

Nem érné meg a korcs dadorászás, ami a félelem konkrétabb leírása lenne. Még egy város élménye, a testi szerelem élménye is jobban leírható (a szerelemé egy várossal, a városé egy szerelemmel), mint ez: túl hamar immár meg fogok halni. 72-re hányadát húzhatom?

S nem is a leírhatatlanságtól félek itt-ezt-abbahagyóként. Hanem hogy végképp más az érzület. Előbb megértik, páran, mi az: felébredve megsimogatni sok fényképet, medvét, madarat (ez utóbbiak nem azonosak élő madárkánkkal, és kutyánkat is megsimogatom), de mint tabutisztelő, szent lényeket hívó europolinéz, teszem ezt, talán racionálzen, így is nevezhetném: igen, még erre is több a „vevő”, mint arra, hogy „mennyi lehet hátra” dolgában mi az érzetem. Itt maradsz teljesen magadra, mint írtam másutt, „itt hagyod abba”, add fel.

De hiszen annyi más dolog is van, mint az írás:
Például : de fájdogál negyedéve a koponyám.

„Sokadik önisméltés”

MI EGY ILYEN KÖNYV?

Kezdjük itt: „Egy *milyen...*?”

Írtam sok effélét, amiféleké e könyvben vannak, most ez mégis egy áttekintés. Válogatója hozta létre a könyv-művet, magam tettem egzisztenciálissá a toldalékaimmal. Mikor ér véget egy ilyen könyv készülése?

Azt nem tudom, de két másik dolog szinte biztos.

Jó, ha – nem csupán ezen a könyvön, képzetén – dolgozom valamin, aztán odáig jutok, hogy már nem mesélek róla. Stílusomban (mely az aforizmatikusoké): nem kell hozzá már más unása.

Ahogy régen volt a magába zárt egység egész, a monád, így van ma az „unád”. Nem múlt idejű ige, hanem főnév.

Ez akkor már nem kell. A könyvet ilyképp eleresztettem.

Túloznék, ha azt mondanám, „leveleztem” ezzel a könyvvel – anyagával – évtizedek során. Kerestem valakit, akivel beszélhetek? Túlzás, azért. Kerestem, mit mondjak el? Ez sem igaz.

Az a „viccem”, hogy *befejezést leveleztem, levelezést befejeztem, szép igazság, de...* Előszörben a levelezésre nem vonatkozik.

Ugyanígy mondhatnám: „Sajnos, még mindig Victor Hugo a legnagyobb költő”, idézem a megkérdezett francia poétát, de, teszem hozzá: „Még mindig aludni a legjobb”. Erre Hamlet: álmodni, az a bökkenő.

Ilyen írások? És *elmondani*? Talán sokszoros önisméltés, de feltaláltam a RÖNI fogalmát, úgy járva-keelve. Elmondani valakinek a szívünk-legfontosabbját? RÖNI! Mert: Reménytelen, Önártó és Nem Illik. Gyengébbekért: R...Ö...N...I. Akkor miért mégis egy ilyen könyv?

Mestereimtől hallottam „a szellem higiéniaja” kifejezést. A lélek higiéniaja az lenne, hogy „elmondani”. De érdemlegesebbekben: RÖNI. Szép Ernővel mondanám: sok semmi, ez. Nyelvünk: a *minden* fogalmát korlátozza a *sok*. De Szép Ernő egyik kötetcíme ezt elmondta már.

Közbeiktatás: feleskontroll?

A NEM „KELETI”, NEM IS „NYUGATI” EMBER KÉPLETÉHEZ MUSILNAK

Volt olyan irodalmi csoportosulás (1989 előtt, megjegyzem, neme ez „az” az évszámom, ha értjük), hogy *Fölőspéldány*, na, használok formaszellemét itt. Természetes, hogy az írás első képtelensége nyomban az ihlet és a kontroll kettőssége. De a második kontroll csak az olvasói, az első a szerzőé, s hogyan is ne lenne ilyen, másképp automatikus írásról lenne szó, s az igazán – nem vált be. Volt. Tovább. Az ihlet, szerintem, az írásban még nem össz-szellem-jellegű, tehát nem „zen”, nem „szentlélek”... e kettőt veszem figyelembe én (ha itt ki-tantételesem, s nem szívesen teszem ez utóbbit), ha tehát élet és irodalom, a zen jelleg az írás szellemét határozza meg, a szentlélek az életed védelme, amennyiben.

(Magadnak is minimum elder-felhárnak kell lenned, pl. a közlekedésben, az érintkezésben stb. Erről írtam „A komplett Tandori” etc. könyvemben. Mármost ha írásodat a zen szel-leme határozza meg, s kockázatosan azt mondod, a szentlélek hatja át (nagyralátás!), mit jössz még a magad kontrolljával? Manapság, mikor még a Balzac–Tolsztoj–Dosztojevszkij–Csehov etc. korszakoknál is rosszabb az ebbéli helyzet, a magad kontrollja egyben olvasói kontroll is, és közben (névéhez itt igazán híven hatva) a médiáé. Nem könnyen mondhatod, hogy ezen kívül helyezted magad! Ha viszont... akkor semelyikfelé se jó az ügy. Természetes önkontrollod a merőben szakmai. A célrartottabb lehetőségű „vers”-nél ez tisztább képet mutat. A „próza” még egyre kísérleti. (Marad is.) Az író kezdetei: az olvasó keresése. Közben olykor inkább az úgynevezett „hatalom”, később – ma?! – a „médiá” követelése hatnak. (Han henyélnek.) Gyarapítja-e az úgynevezett alkotót? Mivel itt csak azt tekintjük: művészetében gyarapítja-e, legokosabb émellyel elfordulni a kérdéstől magától. Lerövidítve azonban a gyakorlattól nem függetleníthető utat (s végeredményt): egy maradóan európai gondolkodású (bár amerikai stb.) egyén tapasztalatom szerint a „megnevezhetetlen” (a zen) és a szentlélek (nem világi elemekből tevődő világ-rend) ket-tős vonatában állhat csak. Nyilvánvaló, hogy az angyalibbnak nevezhető szellem főleg az utakon véd, sorsod alakulásában (saját tevőlegességeddel), a zen jellegű meg közvetlenebbül határozza meg műved (irodalom), de életed vitelét is.

Mindezek után, s ha vissza- és körbetekintek, semmit sem mondhatok. A mondás eleve médiajellegű lesz az olvasónál („befogadónál”), ez első hamisítása. Ha viszont nem mondok semmit, ezt már csak addigi munkám tetőzéseként tehetem, jó részt benső érzetem marad. Ha mármost ez az érzet benned, értsd, bennem, az íróban az irodalomteremtődés érzetét kelti, a „zen” elem, ez a feles-szellem az életem része lett, alkotó eleme úgy, hogy a kínosnak minősülő (ez az én érzetem!) irodalmat, művészetet nem kell produkálni. A szentlélek jut felelősebb szerephez. „Profilja” inkább életvédő, kalauzoló, már ameddig lehetősége van rá, gyakorlati valódban vezet, míg a zen – a cselekvésre nem kényszerülő részt hatja át. Ilyen állapotodban az irodalom (csinálása) teljesen gyötrelmes hívság, e csekély írás is végső önellentmondás, rosszabb esetben, ha értelmét látod, nagyralátás.

Egységestől „mindez”, ha egy különösen hideg téli reggelen, ablakodon kinézve a városra így-úgy, azt mondod: „Kimenni... ma... én? Nincs az a ...!” Ezt karkásan mondtad, de Pascal szellemében (ti. hogy az emberek minden baja abból jön, hogy nem bírnak megmaradni szobájukban... már írtam ezt, s hogy szobádban mennyi baj jöhet, el nem számolható, borzalomig mehetnek dolgok), mindenesetre remélheted, hogy angyalaid nem tanácstalan kéz-szárnyördeléssel válaszolnak: „Kérjük...” S hogy csak csend és türelem.

A többi már Musil, Pascal, Kafka. Na igen, a többi!

(Mindegyik közbeiktatás:
2010 január elején)

Az „i” modell

JÓL LEÍRHATATLAN, MERT „A PONT AZ I-N”

Az esszé (a kis színes, a karcolat, a fél-tanulmány stb., itt: ami nem széppróza-novella-regény, nem költemény, nem tudósi mű, nem színpadi ez-meg-az) nem a pont az i-n.

Semmi sem az, de amaz írások, melyeket – amilyeneket – kötetünk itt egybefog, nem csúcsai semminek. S nem személyem okán (nem).

Írtam egyebütt (ugyanitt, közel): valaha a filozófiát (tudósi művek) csakis eszmeinek tudtam elképzelni, de nem csupán a pragmatizmus, az egzisztencializmus, a tényfeldolgozó, szakmákat elemző – festészet, vallás, elektromosság, gáztan stb. – filozófiai hajlamok és hajlások tanítottak ki jobb dolgomra (eines besserem gelehrt, hogy ne kelljen a magyar szót itt), de az életem is.

Egzisztenciál- és angalfilozófiám szorosan összefügg saját életemmel.

A montaigne-i eszme, melyet (francia szakos egyetemista nem voltam, sajnos) félig ismerek csak, de úgy aztán nagyon, az életelemelem elemzését célozza, követi, túri, rabszjaként.

Meddig mehetek azonban életem írásával, ha filozofikus vagyok (e csekély írásokban stb., mert nem adhatom alább)? Rossz helyen a záró jel, de értjük, fennszavas olvasással.

S ennyi árnyalat, tényező, mit hogyan értsünk (jól)! Mi mindenről nem írhatunk.

Holott az, hogy váltunk bizony montaigne-e angyalhívó egzisztencialistákká, eléggé tág keretézést adna nekünk.

Csak épp... ha nem versben, szépprózában (regény, egyéb) dolgozom („fejezem ki magam”: otromba), kiről-miről írjak?

Életem társai közül Főmedvémekről írhatok, madárkáinkról (egy fordításom kritikusa a „verebek” helyett *írtam* „verébkék”-et kifogásolta lenézőleg, van-e olyan rövid összetétel, hogy „lenézőleg”, így, ha rólam a hangsúlyosság), írhattam – nagyján, bár nem értették, ahogy én írtam – lovakról, tájakról, képekről... lassan vége. Nem írhattam életem ember-szereplőiről, valóján kereplő szakmai kereklóiról (Kosztolányi-szellem), ahány szakmagyakorló, annyi szakma, nem vagyunk *egyek*, írta Rilke, s Főmedvém: „Nem vagyok, mit *egyek*?! Hagyjuk.

A montaigne-i aspirációjú esszé-kisszínes (egybeírva e szó is, és nem részletezve a műfajárnyalat) önellentmondás. Hiszen...

Nem magyarázom. Feleségem édesanyja mondta egyszer, még a nyolcvanas években, engem ért vádakot hallva, rájuk felelve: „A verebekről írt? Hát kikeről, mikről írt volna?” Holott a kedves nagyasszonynak 8–10 dédunokája stb. van, s emberek közt él igazán. De engem, hiszen, ismer. És a világot is, mely az írónak témát ad „eszmeileg”. Persze, írtam azért másról is, de az esszé mindig egyoldalúság, mentségem ez itt lenne. Irodalomról írom még nagyján.

Csak vázlatát adhatom közléseknek, melyek itt még „montaigne-iekbe” kívánkozhatnak volna.

Technikaiak. Hogyan ejti, utálja ki etc. az embert egy periodika. Nem küld példányt magasztalt Duchamp-esszéjének kiadásából, nem fizet, a másik helyen más a dolgozó a „Kafka szorongásai”-val sem fér a lapba... hagyom.

Házi technikai nehézségekről nem szólok, leszögeztem. Eleve nehéz dolog a sokáig kitartó heves szeretés is, ha az egyik ember inkább magányos hajlandóságú, a másik társas...

és az élet csúnyaságai hozzák össze őket ebben a 2000-es évek Magyarországon, persze, mi az – hagyom. Az „i-modell” egy sor hagyás tere. A „befejezést leveleztem – levelezést befejeztem” találmányom ki volt itt már elemezve. Az örök megcélzás a „befejezés” lett volna, mint lehetetlen. A „levelezés”: cselekvés, érintkezés, írás stb. ennek jegyén. Aztán „ne már”! Tehát nem a levelezés konkrétumáról volt szó. Az is túlzás, hogy XY-nak (nekem?) miért szerencsétlenek a kapcsolatai? Mert ha már kapcsolat, kész szerencsétlenség. Túlzás, na. De... a szempont legyen meg.

Eleve az esszé olyasmi, hogy: szempontot adni (legalább).

Ami nem esszé: az a csőlátás, mely nekem, már mint hamari halottnak a tekintetemet akár a túlpartra is szegezi. Üres cső. Innen, ahol most ülök, senki sem fog látni semmit... nem látja Renoir Párizsának a túlpartot, nem látja Degas-képek vagy célszerű fotók alanyainak az ezt-meg-azt... ahogy Rilkenél a rózsza temérdek szirma-pillája alatt senki sem alszik.

Ezt a végességet ugyanúgy nem tudja az ilyen próza (senkinél, úgy hiszem, valljam meg), amilyen ez, ezek sora. Persze, a szép stílus sokszor ül diadalt, engem is ilyesmi csalt – átmenetileg – Illés E. esszéizmusához. Véget fog érni.

Semmit nem tehetek hozzá e könyvhöz, hogy teljesebb legyen a pont az i-n. Akár a montaigne-i-n.

Az a mérce sincs meg, hogy mi sok itt, mi kevés.

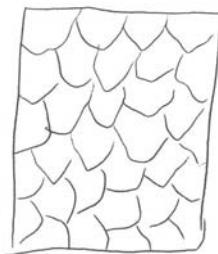
T. Tamás barátom jól írta: T. Ákos meg én épp elég ideje dolgozunk, nagyján tudjuk azért, mennyi kell az áttekinthetőség javára pontosan, ha soknak is...ha soknak látszik is. Örülök e dolgozat rövidségének: itt az elhagyás a pont az i-n. Az tehát, amit elmarasztanom sikerült. Az elmaraszt szót ajánlom egyébként a becses figyelmelekbe, sok móka gazdag tartalmú forrása. De nem maraszt(al)ok senkit.

Az ilyesféle írás, mint e könyvé, arra vall: a közlésről van szó. Kitölteni a köz fogalmát és realitását, de nem a „közösség”, „érvényesség” jegyén, hanem ahogy van X utca, X köz... ahogy a mindenki sziget rajza mondja, mert hogy itt aztán mitől sziget minden, ha nem látható köztesség, köz...?

A köztesség és a köz a masszában együtt van. Ez a massa, montaigne-ien meg nem tagadhatom, az EMBER.

Vicc jut eszembe: kérdezték a XX. század elején, talán Valéry francia költőtől, ki a legnagyobb francia költő? Mire ő: „Sajnos, még mindig Victor Hugo.” (A regényíró a XIX. századból, megj. ragyogó versei voltak, is.)

Mindenki Sziget

De egy olyan kvíz-kérdésre, hogy „Ki még ember ma?” – tűnődve habognék, trükköt sejtve, aztán: „A delfin? A csimpánz? A veréb?”

„Sajnos, még mindig az ember.”

Írás befejezése...

...mindig igazság fogyatkozása. Írás folytatása mindig igazság hígulása. Csodaréim keddszerda.

*

Kaptam egy képeslapot, rajta drótkalitikában kuporgó embert őriz madár. Ah, értem a tréfát. De a válaszom: hogy még összedrótózni is mily keserves dolog, össze, magamat, így. S bárhogy.

*

Nem bárhogy vagyok fáradt. De legtöbbször. Ordításig, fülásig. Fáradt vagyok mindenhez, amit nem megalkotnom kell kb. a semmiből. Már a hozott anyag is mintha betemetne. Főleg a mások anyaga. Közben mégis készségesen csinálom meg másoknak, amihez magamnak érkezése(m) van. De nem tartok külsőt, járást, célt, határolt vágyat, konkrétumokat, tematikát és problematikát. Aki valahová hív, aki bármit ily jegyben mégis kívánna tőlem, a legmélyebben ejt kétségbe, nem „sért meg”, de sérültet. Mert azt nem tudja, amit rólam egyáltalán tudni érdemes és kell: ennyi vagyok, s ez nem sok, nem is kevés. Csak a lényegét nem tudja. Hogyan van akkor, hogy írsz? Ahogy fentebb mondtam.

*

Schillerről írta Goethe, hogy mögötte eltűnt mind „a mi közegünk”, az alanti. Nem jó magyarítás. Az alantas, az alantabb, ez a megfelelő. De én nem vagyok Schiller, senkihez nem is hasonlítgatom magam. Nem tolakszom fel, nem adom alább. A kettő közt azonban semmi sincs, ott sem lehet leledzeni. Ezt tudom. Ebben vagyok, ez vagyok. És nincs időpont, nincs hely, nincs találkozás. Abban találkozunk, amit rajzoltam...